

ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA PRZEDSIĘBIORCÓW Z SEKTORA MŚP

Oksana Seroka-Stolka

Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania
Katedra Zdrowia Publicznego

Streszczenie: W artykule zaprezentowano wyniki badania ankietowego dotyczącego poziomu świadomości ekologicznej 15 przedsiębiorców z sektora MŚP w regionie częstochowskim. Badanie przeprowadzono w 2011 roku na próbie studium właścicieli/menedżerów firm. W artykule dokonano analizy ilościowej poziomu świadomości ekologicznej przedsiębiorców w 9 obszarach badawczych. Poziomy świadomości ekologicznej grupy przedsiębiorców i całej próby badawczej, składającej się z 182 respondentów, zostały ze sobą porównane. Analiza ilościowa wykazała nieznacznie niższy poziom świadomości ekologicznej przedsiębiorców (46%) w stosunku do poziomu ŚE ogółu próby (49,1%), wyższy poziom świadomości ekologicznej kobiet w obu grupach oraz przedsiębiorców w wieku od 36 do 45 lat. Analizę jakościową wpływu czynników demograficznych na poziom świadomości ekologicznej przeprowadzono z wykorzystaniem testów statystycznych, tj.: testu F i testu Tukeya oraz testu t-Studenta w programie STATISTICA 9.0.

Słowa kluczowe: świadomość ekologiczna, proekologiczne postawy, przedsiębiorcy, MŚP

Wprowadzenie

Współczesne przedsiębiorstwa muszą sprostać wielu wyzwaniom w obliczu procesu globalizacji. Firmy, które idą z duchem czasu w swojej działalności, uwzględniają nie tylko kwestię osiągania zysku, ale koncentrują się na zmieniających się ekologicznych potrzebach społeczeństwa. Postawy, jakie reprezentują przedsiębiorcy młodego pokolenia, będą decydować o podejściu firm do środowiska. To oni w przyszłości będą w swojej pracy zawodowej podejmować decyzje, których konsekwencje będą miały wpływ na jego jakość. Konieczne jest zatem kształtowanie świadomości ekologicznej (ŚE) przedsiębiorców, głównie na poziomie szkolnictwa wyższego. Zdobywanie wiedzy i kształtowanie proekologicznych postaw na kierunkach związanych z zarządzaniem staje się ważnym elementem edukacji ekologicznej przyszłej kadry menedżerskiej oraz personelu firm.

Proekologiczna postawa wobec środowiska przyrodniczego, jaką reprezentują przedsiębiorstwa z sektora MŚP, zwłaszcza występujących we wstępnym fazach rozwoju¹, wymaga jednak wysokiej świadomości ekologicznej samego właściciela-menedżera. W tej sytuacji występuje także silne nacechowanie społecznej struktury przedsiębiorstwa przez osobę właściciela, w którym to przypadku istnieje połączenie funkcji menedżerskich i właścicielskich. Kadra menedżerska jest

¹ Por. A. Puto, K. Brendzel-Skowera, *Przegląd wybranych modeli rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*, Zesz. Nauk. PCzest. 2001, Zarządzanie nr 1, s. 80-91.

nośnikiem istotnych wartości, norm oraz posiadanych kompetencji ekologicznych, której decyzje związane są z realizacją celów ekologicznych w przedsiębiorstwie². Właściciel-menedżer decyduje o zaangażowaniu jego firmy w dbałość o środowisko na różne sposoby. Zatem bez wysokiej świadomości ekologicznej i proekologicznych postaw kadry zarządzającej trudne będzie tworzenie odpowiedzialnej ekologicznie firmy. *Celem teoretycznym artykułu* jest przedstawienie roli, jaką pełni świadomość ekologiczna w działalności przedsiębiorstw z sektora MŚP. W części badawczej celem pracy jest analiza poziomu świadomości ekologicznej studiujących przedsiębiorców z sektora MŚP i wpływ wybranych czynników demograficznych na ich poziom świadomości ekologicznej.

Świadomość ekologiczna w świetle teorii

Pojęcie świadomości ekologicznej jest trudne do jednoznacznego zdefiniowania, co podkreśla wielu autorów. Porusza się często ujęcie świadomości ekologicznej jako wąskie i szerokie. W znaczeniu wąskim świadomość ekologiczna to wiedza, stosunek do środowiska, w ujęciu średnim uwzględnia się dodatkowo poszanowanie środowiska oraz intencje ekologiczne. W znaczeniu szerokim świadomość ekologiczną rozumiemy jako „całokształt uznawanych idei, wartości i opinii o środowisku jako miejscu życia i rozwoju człowieka (społeczeństwa)”³.

Świadomość ekologiczną można rozumieć także „jako zależność ludzi od pozostałej części przyrody i świadomość wpływu, jaką działalność człowieka wywiera na otaczające środowisko”⁴. W zależności od stopnia zrozumienia i uświadomienia związku człowiek - środowisko przyrodnicze można wyróżnić również podział na: niski, przeciętny, wysoki, bardzo wysoki poziom świadomości ekologicznej. Każdy poziom świadomości ekologicznej charakteryzuje się odrębnym podejściem do problemów ochrony środowiska⁵.

Świadomość ekologiczna jest pojęciem złożonym i kształtowanym przez wiele czynników. Do najważniejszych z nich należą: poczucie zagrożenia i dostęp do informacji ekologicznej kreujące wiedzę ekologiczną, która jest podstawą systemu wartości ekologicznych. Wszystkie te elementy są niezbędne do kształtowania świadomości ekologicznej i późniejszych postaw oraz zachowań proekologicznych⁶. To wiedza ekologiczna oraz dostęp do informacji o stanie środowiska i jego zagrożeniach niezbędne są do uświadomienia zależności człowiek - środowisko przyrodnicze i jej znaczenia dla człowieka. Wiedza ekologiczna wymaga jednak racjonalnego i emocjonalnego jej przyswojenia.

² A. Chodyński, *Wiedza i kompetencje ekologiczne w strategiach rozwoju przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007, s. 160.

³ L. Domka, *Kryzys środowiska a edukacja dla ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1998.

⁴ G. Kobylko, *Proekologiczne zarządzanie przedsiębiorstwem*, praca zbiorowa, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2007.

⁵ W opracowaniu użyto zamiennie pojęcia szerokiej i wysokiej świadomości jako swoje odpowiedniki.

⁶ W. Łuczka-Bakuła, *Czynniki warunkujące proekologiczne zmiany w modelu konsumpcji*, „Człowiek i Przyroda” 1996, nr 4, ZEC KUL, Lublin, s. 52.

Wspomniane wcześniej poczucie zagrożenia ekologicznego wynika najczęściej z ryzyka technicznego w ochronie środowiska i może dotyczyć katastrof ekologicznych (np. awaria reaktora atomowego w Czarnobylu, awaria w fabryce aluminium w Ajka na Węgrzech w 2010 roku). Zdobyte doświadczenie pozwala budować wiedzę w organizacjach, a świadomość zagrożeń (ryzyka ekologicznego) pobudza uczenie się organizacji (przedsiębiorstwa) i zdobywanie informacji o zagrożeniach. Wiedza kształtuje system wartości ekologicznych całej organizacji, wpływając na postrzeganie i zachowanie wobec środowiska przyrodniczego. System wartości ekologicznych kształtuje świadomość ekologiczną, będącą podstawą do proekologicznych postaw pracowników. Postawy te pobudzają organizację do podnoszenia poziomu kultury ekologicznej jako gotowości do działań i zachowań ludzi, wykazujących szacunek dla przyrody. Kultura ekologiczna opiera się na przekonaniu, że środowisko naturalne umożliwia istnienie i rozwój ludzkości i niezbędna jest harmonia między człowiekiem a przyrodą⁷.

Do innych czynników kształtujących świadomość ekologiczną jednostki zalicza się czynniki demograficzne, tj.: wykształcenie, płeć i wiek⁸. Inni autorzy podkreślają rolę wolnego czasu, jakim dysponuje właściciel/menedżer, jego cechy osobowości oraz środki finansowe firmy⁹. Świadomość ekologiczną tworzy więc ogół czynników nie tylko psychologicznych, ale i społecznych oraz ekonomicznych prowadzących do postaw i zachowań proekologicznych¹⁰.

Świadomość ekologiczna jest jednym z czynników natury organizacyjnej, który może przyczynić się do poprawy ekowydajności energetycznej organizacji¹¹ oraz determinuje zrównoważone i odpowiedzialne decyzje biznesowe¹². Świadomość ekologiczna jako współczesny wyznacznik kompetencji ekologicznych staje się ważnym czynnikiem zaangażowania się kierownictwa firm w problematykę ochrony środowiska. Odpowiedzialność firm za środowisko opierać się musi na menedżmencie ekologicznym, bazującym na świadomości ekologicznej i motywacji ekologicznej oraz odpowiedzialności za ekologiczne następstwa decyzji menedżerskich. Menedżment ekologiczny opiera się na wiedzy ekologicznej jako głównej składowej świadomości ekologicznej, więc dotyczy przede wszystkim

⁷ M. Huczek, *Strategia zarządzania środowiskiem naturalnym w przedsiębiorstwie*, BIT Bielsko-Biała 1999, s.17.

⁸ J.A. Petts, Herd and M. O'hEocha, *Environmental responsiveness, individuals and organizational learning: SME experience*, "Journal of Environmental Planning and Management" 1998, 41(6), s. 711-731.

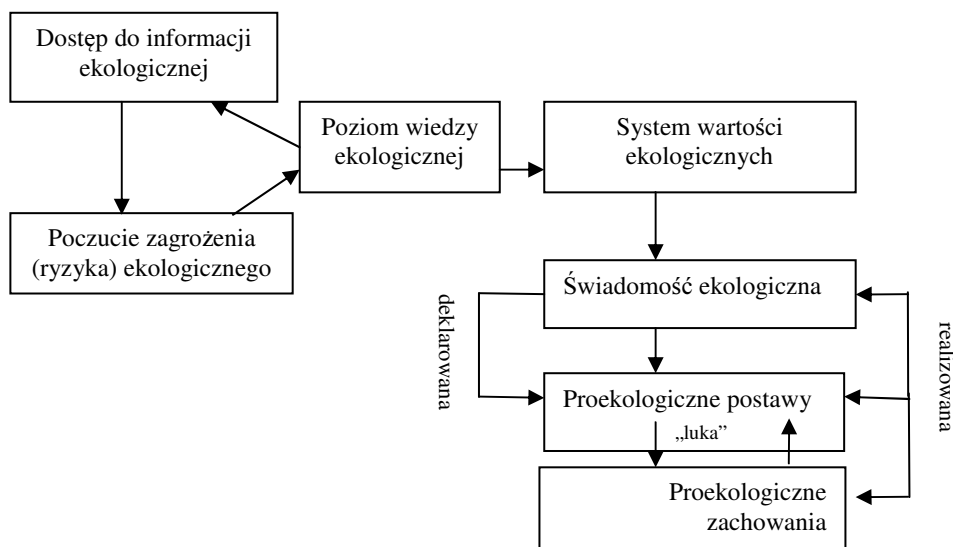
⁹ D.L. Gadenne, J. Kennedy, C. McKeiver, *An empirical study of environmental awareness and practices in SMEs*, "Journal of Business Ethics" 2009, Vol. 84, s. 45-63.

¹⁰ M. Kramer, M. Urbaniec, A. Kryński, *Międzynarodowe zarządzanie środowiskiem*, T. I *Interdyscyplinarne założenia proekologicznego zarządzania przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 114-118.

¹¹ G. Zilahy, *Organisational factors determining the implementation of cleaner production measures in the corporate sector*, "Journal of Cleaner Production" 2004, Vol. 12, s. 311-319.

¹² G.M. Perron, R.P. Cote, J.F. Duffy, *Improving environmental awareness in business*. "Journal of Cleaner Production" 2006, s. 551-562; A. Sadowski, *Ekonomiczne i ekologiczne aspekty stosowania logistyki zwrotnej w obszarze wykorzystania odpadów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 81.

kierownictwa. Zakres świadomości ekologicznej przyszłych właścicieli-menedżerów może w znacznym stopniu decydować o działaniach przedsiębiorstw w kształtowaniu odpowiedzialności za środowisko. Rysunek 1 prezentuje proces kształtowania świadomości ekologicznej na poziomie indywidualnym.

Rys. 1. Proces kształtowania proekologicznych postaw i zachowań

Źródło: Opracowanie własne

Materiały i metody

Badanie przeprowadzono w styczniu-marcu 2011 roku na próbie 182 respondentów kształcących się w uczelni technicznej na kierunkach: zarządzanie, zarządzanie i inżynieria produkcji oraz zdrowie publiczne w trybie niestacjonarnym. Jako technikę badawczą wykorzystano ankietę rozdawaną bezpośrednio respondentom (ankieta audytoryjna), natomiast instrumentem pomiarowym był kwestionariusz ankiety¹³. Zastosowano dobór celowy próby. Średnia wieku respondentów wyniosła 27,8 lat. W badaniu wzięło udział 51,4% kobiet oraz 48,6% mężczyzn, w tym 80% mężczyzn i 61% kobiet pracowało, co stanowiło 70% pracujących ogółu próby badawczej¹⁴.

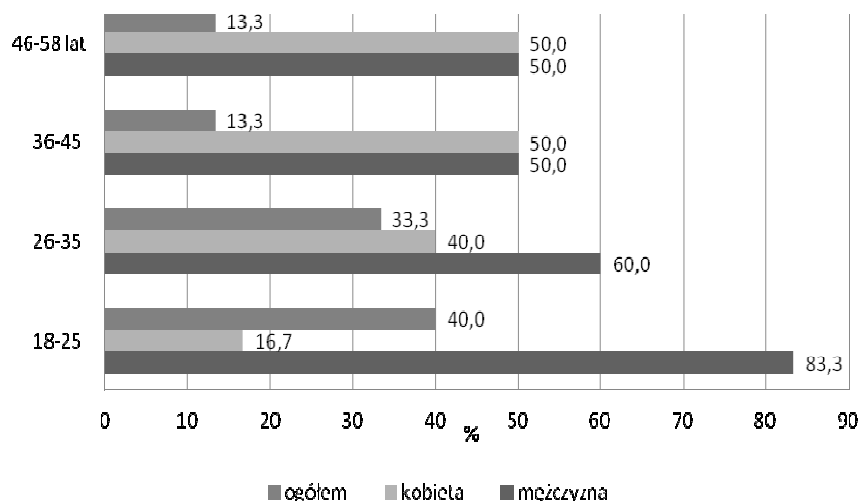
Z ogółu ankietowanej próby wyodrębniono grupę 15 przedsiębiorców¹⁵ prowadzących własną działalność gospodarczą w sektorze mikro, małych i śred-

¹³ Wykorzystano standardowy kwestionariusz ankiety zmodyfikowany na potrzeby badania, dostępny w Kramer i inni 2005, s. 114.

¹⁴ O. Seroka-Stolka, *Świadomość ekologiczna pracowników w zarządzaniu środowiskiem naturalnym*, red. T. Grabia, *Teoretyczne i praktyczne aspekty zarządzania i bezpieczeństwa*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, Tom XII, Zeszyt 10, 2011, s. 243-255.

¹⁵ Ze względu na brak reprezentatywności oraz dobór próby niemożliwe jest uogólnianie wyników badania dla wszystkich przedsiębiorców z regionu częstochowskiego.

nich przedsiębiorstw¹⁶. Poddani badaniu przedsiębiorcy studiowali głównie na kierunku zarządzanie i inżynieria produkcji (60% badanych). Większość ankietowanych stanowili mężczyźni - 66,7%, pozostałe 33,3% badanych reprezentowały kobiety. Ze względu na wiek i płeć w badanej próbie przeważali młodzi mężczyźni w wieku 18-25 lat (83,3%) oraz 26-35 lat (60%). Średnia wieku przedsiębiorców wyniosła 30,8 lat. Strukturę badanych przedsiębiorców ze względu na wiek i płeć prezentuje rysunek 2. W rezultacie dokonano zestawienia porównawczego poziomu świadomości ekologicznej obu grup (przedsiębiorcy vs. ogół próby).

Rys. 2. Struktura próby ze względu na wiek i płeć przedsiębiorców

Źródło: Opracowanie własne

Badanie świadomości ekologicznej cechuje wysoka deklaratywność oraz złożoność samego pojęcia ze względu na jego naturę psychologiczną, ekonomiczną i socjologiczną, a ocena jej poziomu opiera się na analizie różnych jej komponentów. W artykule skupiono się zatem na badaniu poszczególnych komponentów świadomości ekologicznej (na poziomie deklaratywnym), odpowiadających 9 obszarom badawczym w zakresie:

- 1) oszczędności energii,
- 2) oszczędności wody,
- 3) śmieci i ich zagospodarowania,
- 4) zakupów,
- 5) zaangażowania w problemy ekologiczne,
- 6) środków komunikacji,
- 7) estetyki środowiska,
- 8) czasu wolnego i sportu,
- 9) zdrowia.

¹⁶ Przedsiębiorcy działali w branży usługowej (41%), handlowej (33%) oraz produkcyjnej (26%).

W skład każdego komponentu wchodziły cztery pytania (zmienne). Kwestionariusz ankiety składał się z 36 pytań (zmiennych). Maksymalna liczba punktów w ankiecie wynosiła 36 dla każdego respondenta. Im wyższa liczba zebranych punktów przez ankietowanego, tym wyższa świadomość ekologiczna. Odpowiedzi na pytania skonstruowano na skali nominalnej dychotomicznej: „tak” lub „nie”, które zakodowano w systemie 0/1, odpowiadającym postawom pozytywnym lub negatywnym. Jeden punkt respondent otrzymywał za każdą odpowiedź „tak” w przypadku postawy pozytywnej lub zdobywał jeden punkt za odpowiedź „nie” w przypadku postawy negatywnej.

Uzyskane dane statystyczne zostały opracowane za pomocą programu STATISTICA 9.0 w kontekście ilościowym i jakościowym. W ujęciu ilościowym przeprowadzono statystyki opisowe z podziałem na grupy. Analiza jakościowa została przeprowadzona z wykorzystaniem testu t-Studenta, testu F i testu Tukeya dla zmiennych ilościowych (zmienną zależną stanowiła suma uzyskanych punktów przez respondenta).

Wyniki badań

W pierwszej części badania dokonano porównania ilościowego poziomu świadomości ekologicznej całej próby z poziomem ŚE przedsiębiorców. Średnia suma uzyskanych punktów dla całej próby badawczej wyniosła 17,7, natomiast dla grupy przedsiębiorców 16,4. Poziom świadomości ekologicznej przedsiębiorców wyniósł 46% i jest nieco niższy w porównaniu do ogółu próby badawczej (49,1%). Z zestawienia odpowiedzi wynika, że przedsiębiorcy, jak i ankietowani w całej próbie badawczej osiągnęli najwyższy i najniższy poziom świadomości ekologicznej w tych samych jej komponentach („estetyka środowiska” i „zaangażowanie w problemy ekologiczne”).

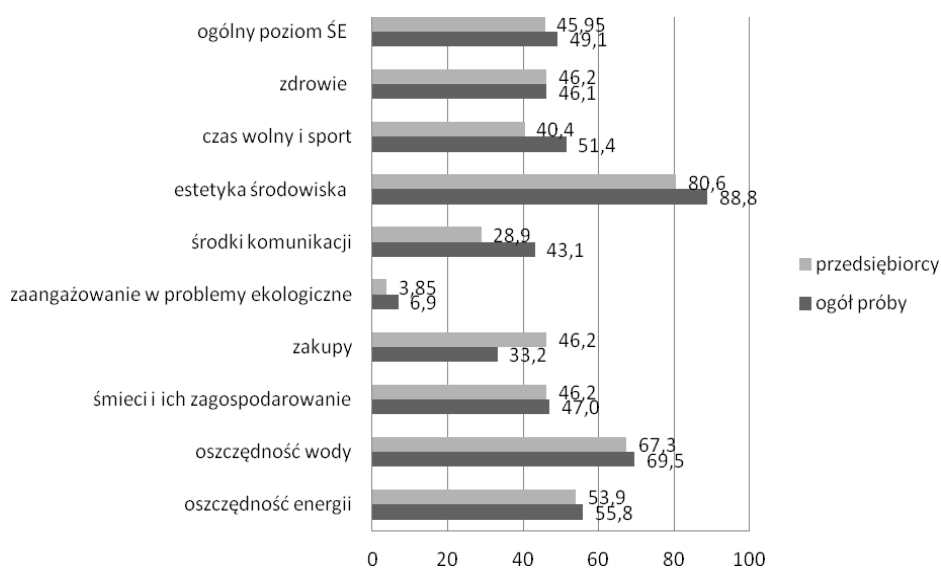
Zdecydowanie większe różnice istnieją w przypadku poziomu ŚE przedsiębiorców w zestawieniu z ogółem próby w pozostałych jej komponentach. Wyższy poziom ŚE właściciele firm uzyskali w przypadku komponentu „zakupy” (różnica 13 pp). Z analizy zmiennych należących do tego komponentu wynika, że przedsiębiorców cechuje dużo wyższy poziom świadomości w kwestii zakupu produktów pochodzących z recyklingu (62%), w poszukiwaniu źródeł informacji ekologicznej (46,2%), zakupu produktów w wielokrotnych opakowaniach (23%) oraz wykorzystywania toreb wielokrotnego użytku (53,8%).

Niższy poziom ŚE w porównaniu do ogółu próby uzyskali przedsiębiorcy w ramach komponentu „środki komunikacji” (różnica 14,2 pp), „czas wolny i sport” (różnica 11 pp) oraz „estetyka środowiska” (różnica 8,2 pp). Największe różnice w poziomie świadomości ekologicznej przedsiębiorców dotyczą zmiennych z komponentu „środki komunikacji”. Przedsiębiorcy częściej wybierają samochód osobowy jako środek transportu, nawet gdy istnieje możliwość przemieszczania się środkami komunikacji miejskiej czy innymi proekologicznymi sposobami transportu (23,1%).

Przedsiębiorcy posiadają niższy poziom świadomości w kwestii sposobu spędzania wolnego czasu i rodzaju uprawianego sportu. Dużo częściej aniżeli ogół grupy

deklarują uprawianie sportu poza wyznaczonymi miejscami do wypoczynku i częściej uprawiają narciarstwo alpejskie. Także w wolnym czasie korzystają z samochodu jako głównego środka przemieszczania się (7,7%) w porównaniu do ogółu próby (23,8%).

W ostatnim obszarze badawczym związanym z „estetyką środowiska” zastanawiający jest fakt, że przedsiębiorców cechuje niższy poziom ŚE w porównaniu do ogółu próby, ponieważ mniej z nich wrzuca odpady do koszy czy kontenerów, a więcej przedsiębiorców pozostawia odpady w środowisku przyrodniczym. Rysunek 3 prezentuje poziom świadomości przedsiębiorców w badanych obszarach świadomości ekologicznej w zestawieniu z poziomem ŚE ogółu próby.

Rys. 3. Poziom świadomości ekologicznej w ramach jej komponentów (%) - zestawienie porównawcze

Źródło: Opracowanie własne

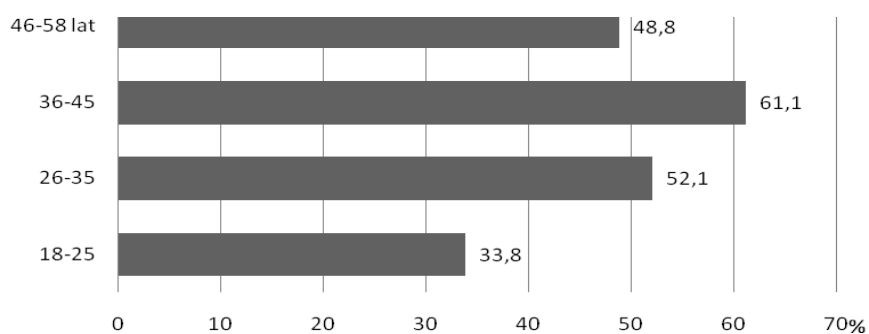
Analiza ilościowa względem płci wykazała ogólny wyższy poziom świadomości ekologicznej kobiet - przedsiębiorców, podobnie w całej próbie badawczej kobiety uzyskały wyższą świadomość ekologiczną. Różnica w poziomie świadomości ekologicznej dla przedsiębiorców wyniosła 23,2%, a dla ogółu próby 8,99%. Na podstawie analizy wyników uzyskanych przez ankietowanych przedsiębiorców w poszczególnych badanych obszarach ŚE wynika, że kobiety posiadają także wyższy poziom świadomości we wszystkich jej komponentach. Największe różnice w poziomie ŚE przedsiębiorców względem płci (wg obszarów) zaobserwowano w przypadku „czasu wolnego i sportu”, „środków komunikacji” oraz „oszczędności wody”. Natomiast najbardziej zgodne opinie kobiet i mężczyzn dotyczyły kwestii „śmieci i ich zagospodarowania” (tab. 1).

Tabela 1. Poziom świadomości ekologicznej ze względu na płeć przedsiębiorców

Komponenty świadomości ekologicznej	Kobiety	Mężczyźni	Różnica*
	%		%
oszczędność energii	68,8	47,2	21,6
oszczędność wody	87,5	58,3	29,2
śmieci i ich zagospodarowanie	56,3	47,6	8,7
zakupy	25,0	3,6	21,4
zaangażowanie w problemy ekologiczne	25,0	3,6	21,4
środki komunikacji	50,0	19,4	30,6
estetyka środowiska	93,8	75,0	18,8
czas wolny i sport	62,5	30,6	31,9
zdrowie	56,3	30,5	25,8
ogólny poziom świadomości ekologicznej przedsiębiorców	58,3	35,1	23,2
średnia uzyskanych punktów	19	15	4

* kobiety vs. mężczyźni.

Źródło: Opracowanie własne

Rys. 3. Ogólny poziom świadomości ekologicznej w grupach wiekowych przedsiębiorców

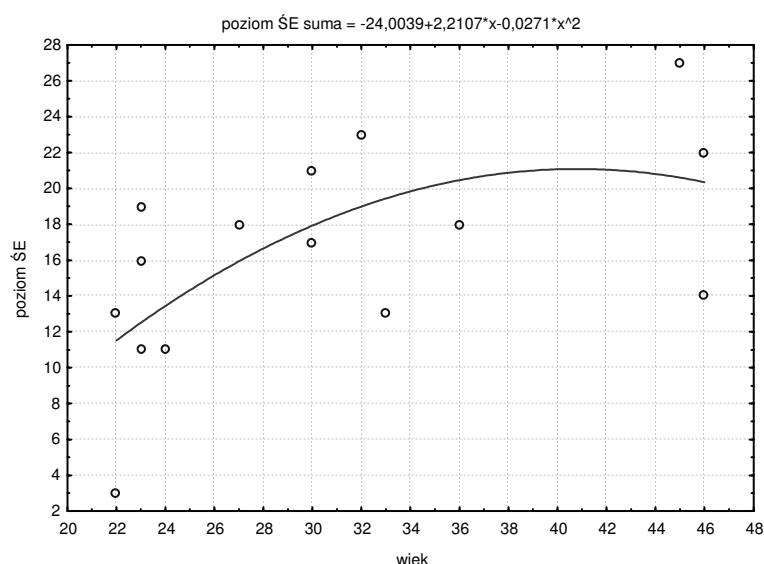
Źródło: Opracowanie własne

Z analizy ilościowej względem wieku przedsiębiorców wynika, że najbardziej świadoma ekologicznie jest grupa od 36 do 45 roku życia, a najmniej grupa najmłodszych przedsiębiorców do 25 lat. Rysunek 4 obrazuje wzrost świadomości ekologicznej przedsiębiorców wraz z wiekiem, a następnie jej spadek w najstarszej grupie wiekowej (46-58 lat). Uzyskany wynik sugeruje, że poziom świadomości ekologicznej przedsiębiorców nie jest wprost proporcjonalny do wieku przedsiębiorców w badanym przedziale. W całej próbie badawczej wykazano

zależność prostoliniową wpływu wieku na poziom świadomości ekologicznej respondentów. Dla zilustrowania różnic w poziomie świadomości ekologicznej pomiędzy grupami wiekowymi przedsiębiorców przeprowadzono w dalszej części analizę porównań wielokrotnych.

Ze względu na przebieg krzywej wieku i poziomu świadomości ekologicznej przedsiębiorców na rysunku 5 dokonano dopasowania danych, uzyskując opis trendu przebiegu krzywej wielomianowej w postaci:

$$\text{Opis trendu poziomu } \acute{S}E \text{ przedsiębiorców} = -24,0039 + 2,2107 * x - 0,0271 * x^2$$

Rys. 4. Poziom świadomości ekologicznej względem wieku przedsiębiorców

Źródło: Opracowanie własne

Analiza jakościowa

Analiza ilościowa wykazała różnice w poziomie świadomości ekologicznej przedsiębiorców względem płci i wieku, które zostały zweryfikowane pod kątem jakościowym z wykorzystaniem metod statystycznych, ponieważ dla ogółu próby badawczej stwierdzono istotny statystycznie wpływ płci i wieku badanych na poziom ich świadomości ekologicznej ($p < 0,05$).

W celu weryfikacji uzyskanych wyżej istotności różnic między grupami zastosowano testy statystyczne. Na podstawie testu t-Studenta (rozkład normalny, wariancja jednorodna) dla dwóch niezależnych prób stwierdzono brak istotnego statystycznie wpływu płci na poziom $\acute{S}E$ przedsiębiorców. Podobnie testy F i Tukeya (dla porównań wielokrotnych) wykazały nieistotną statystycznie różnicę poziomu świadomości ekologicznej pomiędzy grupami wiekowymi przedsiębiorców ($p > 0,05$).

Zatem mała liczebność próby w grupie przedsiębiorców mogła mieć bezpośredni wpływ na brak istotności statystycznej badanych związków, co wymaga dalszej analizy na większej próbie badawczej. Ze względu jednak na eksploracyjny charakter badania świadomości ekologicznej polskich przedsiębiorców zdecydowano się na umieszczenie wyników w artykule.

Dyskusja

Wpływ sektora małych i średnich przedsiębiorstw na stan środowiska przyrodniczego jest mniejszy, aniżeli sektora dużych przedsiębiorstw, z powodu ograniczonej ilości operacji. Ze względu jednak na liczbę aktywnych przedsiębiorstw (ok. 1,7 mln w 2006 roku), udział MSP w prywatnym sektorze i ilość zatrudnianych pracowników wpływ MŚP na stan środowiska może być znaczący. MŚP stanowią prawie 99% firm funkcjonujących na rynku polskim¹⁷. Należy podkreślić, że w wielu badaniach nie rozróżnia się MŚP wśród przedsiębiorstw ogółem, wobec czego można jedynie szacować udział tego sektora. Ze względu na stopień skomplikowania i uciążliwości nie istnieje także obiektywna metoda pozwalająca określić szczegółowy udział MŚP w zanieczyszczeniu środowiska (np. zanieczyszczeniu powietrza). Tym niemniej, bardzo często powoływany udział MŚP w zanieczyszczeniu przemysłowym Europy na poziomie 70% wydaje się wiarygodny. Dla przykładu, w Wielkiej Brytanii szacuje się, iż za 60% całkowitej emisji CO₂ pochodzącego z brytyjskich przedsiębiorstw odpowiadają MŚP. Szacunkowe obliczenia dokonane w Holandii i Wielkiej Brytanii wskazują, że odpady przemysłowe i handlowe z MŚP stanowią średnio 50% wszystkich odpadów, co przekonuje o istotnym wpływie, jaki MŚP wywierają na środowisko. Badanie przeprowadzone przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska w 2008 r., którego przedmiotem był wpływ małych i średnich przedsiębiorstw na środowisko, a głównym celem określenie stopnia świadomości ekologicznej badanych firm oraz ich gotowości do podejmowania działań na rzecz ochrony środowiska wykazało, że 68% respondentów uważa wpływ prowadzonej przez siebie działalności na środowisko za znikomy¹⁸. Powyższe wnioski potwierdzają również wyniki badań przeprowadzonych w 2006 roku w ramach opracowania przygotowanego przez Stowarzyszenie Polski Ruch Czystszej Produkcji. Badania te wykazały, że 55% ankietowanych przedsiębiorstw uważa, iż wywiera wpływ na środowisko, ale jest to wpływ nieznaczny. Badania powyższe wykazały jednocześnie, że 35% ankietowanych uważa, że ich przedsiębiorstwo nie wywiera żadnego wpływu na środowisko¹⁹.

Wyniki przeprowadzonych badań terenowych przez firmę GfK (zarówno badania jakościowego, jak i ilościowego) wyraźnie potwierdzają wyniki wcześniejszych

¹⁷ A. Żołnierski, P. Zadura-Lichota (red.), *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2006-2007*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008.

¹⁸ *Problemy oddziaływania MŚP na środowisko*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, listopad 2008.

¹⁹ A. Gałuszka-Harat, *Zmiana wzorców produkcji i konsumpcji sprzyjających promocji zasad trwałego i zrównoważonego rozwoju - stan realizacji w przedsiębiorstwach i samorządach lokalnych - analiza badań ankietowych projektu „Propagowanie Wzorców Produkcji i Konsumpcji Sprzyjających Promocji Zasad Trwałego i Zrównoważonego Rozwoju”*, Katowice 2006.

badani, wskazujących na fakt, iż świadomość wpływu na środowisko pozostaje wśród reprezentantów sektora MŚP na stosunkowo niskim poziomie. Wśród wszystkich firm przebadanych w badaniu 63% z nich nie zidentyfikowało wpływu prowadzonej przez siebie działalności na środowisko²⁰.

Analiza literaturowa przedmiotu wskazuje, że świadomość ekologiczna i proekologiczne postawy kadry zarządzającej należą do zagadnień skomplikowanych w działalności przedsiębiorstwa. Podlegają także wpływom różnorodnych czynników zarówno natury psychologicznej, socjologicznej, jak i ekonomicznej.

Przegląd literatury światowej potwierdza wpływ czynników osobowościowych oraz socjodemograficznych na poziom świadomości ekologicznej właściciela/ menedżera i jego proekologiczne postawy²¹. Płeć jest najsilniejszym predyktorem proekologicznych zachowań a kobiety wykazują bardziej proekologiczne zachowanie od mężczyzn²².

Olli i Wollebaek na podstawie metaanalizy potwierdzają także wpływ wiedzy ekologicznej na proekologiczne zachowanie²³. Wysoki poziom wiedzy i świadomości ekologicznej nie gwarantuje niestety proekologicznego zachowania. Tilley podkreśla, że istnieje często „luka” pomiędzy proekologiczną postawą właściciela-menedżera z sektora MŚP a jego proekologicznym zachowaniem²⁴, (patrz rysunek 1). Podobne wnioski uzyskała Nemcsicsné Zsóka wśród przedsiębiorstw węgierskich (uwzględniono także sektor dużych przedsiębiorstw), gdzie proekologiczne postawy kierownictwa nie zawsze prowadziły do proekologicznych zachowań przedsiębiorstw²⁵.

Związek wieku i poszczególnych elementów składowych świadomości ekologicznej przedsiębiorców należy do problematycznych zagadnień w badaniach empirycznych²⁶. Petts stwierdza, że chociaż większość badań wskazuje na niższy poziom świadomości ekologicznej młodych ludzi, to właśnie młodzi przedsiębiorcy są bardziej zainteresowani problemami środowiska przyrodniczego w firmie²⁷. Jednak Olli i Wollebaek zauważyli, że osoby starsze (grupa kohortowa) wykazują większą ostrożność w działaniach proekologicznych z powodu trudniejszych warunków gospodarczych, jakich doświadczyli²⁸. Gadenne i inni natomiast nie wykazali korelacji pomiędzy wiekiem przedsiębiorcy a jego świadomością ekologiczną

²⁰ Raport przeprowadzony przez firmę GfK pt.: *Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych - rozwiązania proekologiczne*.

²¹ J.A. Petts, Herd and M. O'hEocha, *Environmental responsiveness...*, op. cit., s. 711-731; M. Schaper, *Small firms and environmental management: predictors of green purchasing in Western Australian pharmacies*, "International Small Business Journal" 2002, 20(3), s. 235-249.

²² E.G. Olli, D. Wollebaek, *Correlates of environmental behaviours: Bringing back social context*, "Environment and Behavior" 2001, 33(3), s. 181-208.

²³ Tamże, s. 181-208.

²⁴ F.J. Tilley, *Small-firm environmental strategy: The UK experience*, „Greener Management International”. Spring 1-14, 1999.

²⁵ A. Nemcsicsné Zsóka, *Consistency and „awareness gaps” in the environmental behaviour of Hungarian companies*, „Journal of Cleaner Production” 2008, Vol. 16, s. 322-329.

²⁶ E.G. Olli, D. Wollebaek, *Correlates of environmental behaviours...*, op. cit. s. 181-208.

²⁷ J.A. Petts, Herd and M., O'hEocha, *Environmental responsiveness...*, op. cit., s. 711-731.

²⁸ E.G. Olli, D. Wollebaek, *Correlates of environmental behaviours ...*, op. cit. s. 181-208.

i proekologiczną postawą²⁹. Wpływ wieku na proekologiczne zachowania uwarunkowany jest przede wszystkim wychowaniem i doświadczeniem całych pokoleń, stąd porównania wielu badań empirycznych nie uwzględniają zmian w zachowaniach pokoleniowych.

Wyniki powyższych badań wskazują na zbieżności z wynikami w niniejszym opracowaniu pod względem wieku badanych przedsiębiorców, ponieważ starsza grupa wiekowa przedsiębiorców (46-58 lat) prezentuje niższy poziom świadomości ekologicznej w porównaniu do grup 26-35 lat i 36-45 lat. Wyniki badania Autorki są podobne do rezultatów badań przeprowadzonych przez Instytut na Rzecz Ekorozwoju³⁰, w którym największym zainteresowaniem problemami środowiskowymi interesuje się grupa wiekowa w przedziale od 39 do 45 lat. Kobiety prezentują wyższy poziom świadomości ekologicznej, co także potwierdza wyniki badań Autorki przez literaturę przedmiotu.

Podsumowanie i wnioski

Ludzie biznesu będą odgrywać ważną rolę w promowaniu wzorców właściwego zachowania wobec środowiska poprzez samokontrolę, stanowienie wysokich wymogów etycznych, a w końcu poczucie odpowiedzialności, na które składa się budowanie wysokiego poziomu świadomości ekologicznej przedsiębiorstwa. W połączeniu z korzyściami ekonomicznymi mogą w istotny sposób poprawić wizerunek każdej firmy.

Z przeprowadzonej analizy ilościowej wynika, że:

- 1) ogólny poziom świadomości ekologicznej przedsiębiorców osiąga 46% i jest nieznacznie niższy w stosunku do poziomu ŚE ogółu próby badawczej (49,1%),
 - najwyższy poziom świadomości ekologicznej respondenci posiadają w kwestiach estetyki środowiska w obu grupach,
 - najniższy poziom świadomości ekologicznej badanych dotyczy zaangażowania w problemy ekologiczne w obu grupach,
 - kobiety uzyskały wyższy poziom świadomości w obu badanych grupach,
 - przedsiębiorcy uzyskali wyższy poziom świadomości ekologicznej w ramach komponentu „zakupy” w porównaniu do ogółu próby (zwłaszcza w kwestii zakupu produktów pochodzących z recyklingu),
 - przedsiębiorców w wieku 36-45 lat cechuje wyższy poziom świadomości ekologicznej w porównaniu do pozostałych grup wiekowych;
- 2) analiza jakościowa wykazała:
 - nieistotny statystycznie wpływ płci na poziom ŚE przedsiębiorców,
 - nieistotne statystycznie różnice w poziomie świadomości ekologicznej między grupami wiekowymi przedsiębiorców,
 - istotny statystycznie wpływ wieku i płci na poziom świadomości ekologicznej całej próby badawczej.

²⁹ D.L. Gadenne, J. Kennedy, C. McKeiver, *An empirical study of environmental ...*, op. cit., s. 45-63.

³⁰ A. Bołtomiuk, *Świadomość ekologiczna Polaków - zrównoważony rozwój*, Raport z badań 2009. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009.

Autorka będzie prowadziła dalszą analizę korelacji wieku, płci i poziomu świadomości ekologicznej przedsiębiorców. Ze względu na małą liczebność i dobór próby badanych przedsiębiorców niemożliwe było uzyskanie odpowiedzi potwierdzającej istotność statystyczną tych związków.

Literatura

- [1] Bołtromiuk A., *Świadomość ekologiczna Polaków - zrównoważony rozwój*, Raport z badań 2009. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009.
- [2] Chodyński A., *Wiedza i kompetencje ekologiczne w strategiach rozwoju przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.
- [3] Domka L., *Kryzys środowiska a edukacja dla ekorozwoju*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1998.
- [4] Gadenne D. L., Kennedy J., McKeiver C., *An empirical study of environmental awareness and practices in SMEs*, "Journal of Business Ethics" 2009, Vol. 84, s. 45-63.
- [5] Gałuszka-Harat A., *Zmiana wzorców produkcji i konsumpcji sprzyjających promocji zasad trwałego i zrównoważonego rozwoju - stan realizacji w przedsiębiorstwach i samorządach lokalnych - analiza badań ankietowych projektu „Propagowanie Wzorców Produkcji i Konsumpcji Sprzyjających Promocji Zasad Trwałego i Zrównoważonego Rozwoju”*, Katowice 2006.
- [6] Huczek M., *Strategia zarządzania środowiskiem naturalnym w przedsiębiorstwie*, BIT Bielsko-Biała 1999, s. 17.
- [7] Kobyłko G., *Proekologiczne zarządzanie przedsiębiorstwem*, praca zbiorowa, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- [8] Kościelniak, H., Brendzel-Skowera K., *System EMAS a konkurencyjność polskich przedsiębiorstw*, „Przegląd Organizacji” 2010, nt. 7-8.
- [9] Kramer M., Urbaniec M., Kryński A., *Międzynarodowe zarządzanie środowiskiem, T. I Interdyscyplinarne założenia proekologicznego zarządzania przedsiębiorstwem*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005.
- [10] Łuczka-Bakuła W., *Czynniki warunkujące proekologiczne zmiany w modelu konsumpcji*, „Człowiek i Przyroda” 1996, nr 4, ZEC KUL, Lublin, s. 52.
- [11] Nemcsicsné Zsóka A., *Consistency and „awareness gaps” in the environmental behaviour of Hungarian companies*, „Journal of Cleaner Production” 2008, Vol. 16, s. 322-329.
- [12] Olli E.G., Wollebaek D., *Correlates of environmental behaviours: Bringing back social context*, „Environment and Behavior” 2001, vol. 33(3), s. 181-208.
- [13] Perron G.M., Cote, R.P. Duffy J.F., *Improving environmental awareness in business*, „Journal of Cleaner Production” 2006, s. 551-562.
- [14] Petts J.A., Herd and M. O’heocha, *Environmental responsiveness, Individuals and organizational learning: SME experience*, „Journal of Environmental Planning and Management” 1998, vol. 41(6), s. 711-731.
- [15] Puto A., Brendzel-Skowera K., *Przegląd wybranych modeli rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*, Zesz. Nauk. PCzest. 2001, Zarządzanie nr 1, s. 80-91.
- [16] Raport pt.: *Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych - rozwiązania proekologiczne*. GfK.
- [17] Raport z badania ankietowego pt. *Problemy oddziaływania małych i średnich przedsiębiorstw na środowisko*, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska Program Czysty Biznes, Klub Czystego Biznesu, Tomaszowice 2008.
- [18] Sadowski A., *Ekonomiczne i ekologiczne aspekty stosowania logistyki zwrotnej w obszarze wykorzystania odpadów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
- [19] Schaper M., *Small firms and environmental management: Predictors of green purchasing in Western Australian pharmacies*, „International Small Business Journal” 2002, vol. 20(3), s. 235-249.
- [20] Seroka-Stolka O., *Świadomość ekologiczna pracowników w zarządzaniu środowiskiem naturalnym*, red. T. Garbia, *Teoetyczne i praktyczne aspekty zarządzania i bezpieczeństwa*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2011, Tom XII, Zeszyt 10, s. 243-255.

- [21] Tilley F.J., *Small-firm environmental strategy: The UK experience*, „Greener Management International”, 1999Spring 1-14.
- [22] Zilahy G., *Organisational factors determining the implementation of cleaner production measures in the corporate sector*“, Journal of Cleaner Production” 2004, Vol. 12, s. 311-319.
- [23] Żołnierski A., Zadura-Lichota P. (red.), *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2006-2007*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008.

ENVIRONMENTAL AWARENESS OF ENTREPRENEURS IN SMEs SECTOR

Abstract: The article presents the results of the survey of the environmental awareness's level in a group of 15 entrepreneurs from the SME sector in the Czesochowa region. The research was conducted in 2011 in a group represented by studying owners/managers of firms. The quantitative analysis of environmental awareness' level was conducted in nine research areas. The quantitative analysis indicated on a little lower level of environmental awareness in the entrepreneurs group in contrast to the total sample, higher level of environmental awareness among women in both groups. The quantitative analysis showed that the entrepreneurs at the age of 36-45 have higher level of environmental awareness in comparison to total sample. The influence of chosen factors on environmental awareness' level of entrepreneurs was analyzed by qualitative methods as Student's t-test, F-test and Tukey test in statistical program (STATISTICA 9.0).

Keywords: environmental awareness, proenvironmental attitudes, entrepreneurs, SMEs